

SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME VE FİNANSMAN: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

SUSTAINABLE GROWTH AND IT'S FINANCE : AN EVALUATION ON TURKEY

Nefise Tuğba KART

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi, Ankara/Türkiye

Dr. Cihan Serhat KART

Ankara Üniversitesi Ayaş Meslek Yüksek Okulu Sosyal Güvenlik Programı Öğretim görevlisi, Ankara/Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-1941-349X

Cite As Kart, N.T. & Kart, C.S. (2021). "Sürdürülebilir Büyüme Ve Finansman: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:6, Issue:22, pp:244-258

ÖZET

Makro ekonomi alanında önemli bir yeri olan büyümenin sürdürülebilir olması son dönemde iktisat yazınında da sıkça karşılaşılabilecek hale gelmiştir. Büyüme, en genel tanımlama ile reel olarak bir çıktı artışını ifade etmekte iken, sürdürülebilir büyüme ise istikrarsızlık yaratılmadan bunun devam ettirilebilmesidir. Yüksek enflasyon oranları, kırılabilir ve krizlere açık bir ekonomi, belirsizlik gibi unsurlar büyümenin sürdürülebilir olmasını engelleyebilecek faktörlerden bazılarıdır. Bununla birlikte reel sektör ile finans sektörü arasında bir ilişkinin var olduğunun bilindiği günümüz koşullarında büyümenin temelini oluşturan üretim ve dolayısıyla yatırımların yapılabilmesi için finansmana da ihtiyaç bulunmaktadır. Büyümenin finansmanında iç veya dış kaynaklar kullanılmakla beraber, özellikle dış finansmanların, (portföy yatırımı veya doğrudan yatırım) yeni bir üretim artışı yaratmayacak şekilde yapılması durumunda bu finansmanın büyüme için pozitif yönde etkilemesi beklenmemektedir. Üstelik portföy yatırımları ülke içinde yaşanabilecek olumsuz bir durumda ülkeyi çabucak terk etme eğilimindedir, yani sürdürülebilirlik için risk içermektedir. Bu nedenlerle iç kaynaklar ile finansmanın sağlanması tercih edilmektedir. Ancak Türkiye’de tasarruf oranlarının düşük olması, mevcut tasarrufların üretken alanlara yönlendirilmesi ile finansal sistem içine çekilmesinde yaşanan sıkıntılar ve kayıt dışılık gibi faktörler iç kaynakların istenen seviyelerde gerçekleşmesini engellemektedir. Bu amaçla çalışmada sürdürülebilir büyüme ve finansmanı ile Türkiye’deki mevcut durum değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir büyüme, finansman, tasarruf, yatırım, finansal piyasalar

ABSTRACT

Sustainability of growth, the concept which has an important place in macroeconomics has been common for last years. Even, growth in general refers to an increase in reel product, sustainable growth can be defined as continuity of growth that doesn't cause any instability. High inflation rates, a vulnerable and remaining open to crisis economics, uncertainty can block the sustainability of growth. As the relation between financial sector and reel sector is well-known today to sustain the productivity and so investments there is a need for finance. Even the internal or external resources can be used to finance growth, if external resources are portfolio investment or direct investments which do not cause an increase in production, finance can not effect growth positively. On the other way the portfolio investment have a tendency to leave country, if an adverse situation emerge, so it creates a risk for sustainable growth. Because of this the internal resources should be used for finance. But in Turkey low rate of saving, the inefficacy of canalizing savings to investment or to financial sector and informality blocks the emergence of internal resources at sufficient levels. In this study we analyse the sustainable growth and it's finance so the current situation at Turkish economics.

Key Words: Sustainable growth, finance, saving, investment, financial markets

1. GİRİŞ

Türkiye, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımında gelişmekte olan ülkeler grubunda yer almaktadır. Bunun belirlenmesinde kullanılan kriter "ekonomik büyüme"dir. Dünya’da ekonomik büyüklük ise toplam milli gelire, milli gelirin yıllık büyümesine ve kişi başına milli gelire bakılarak belirlenmektedir. Türkiye kişi başına yıllık milli gelirinin gelişmiş ülkelere kıyasla düşük olması nedeniyle gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan bir ülkenin bu anlamda hem yaşam koşullarını iyileştirmesi ve dolayısıyla refah artışını sağlaması hem de bununla birlikte gelir seviyesini yükseltebilmesi için öncelikle büyümeye devam etmesi bir gereklilikten çok zorunluluktur. Bunu yaparken ekonomik faktörlerin zaman içindeki seyrinin iyi değerlendirilmesi ve mevcut durumun da iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Çalışmada bu amaçla öncelikle sürdürülebilir büyümenin ne olduğu tanımlanmakta ve Türkiye’deki büyümeyi etkileyen makroekonomik değişkenlerin durumları hakkında bilgi verilmektedir. Büyüyen ve gelişmekte olan bir ekonomiye sahip olan Türkiye’de bu büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için gerekli olan yatırımların yapılmasını sağlayan finansman ile büyüme ilişkisi ifade edilerek finansman

kaynaklarının neler olduğu, Türkiye'deki mevcut durumları ve neler yapılabileceği ile ilgili önermelerde bulunmaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME NEDİR?

İktisat literatüründe önemli bir yeri olan büyüme tek bir tanıma sahip olmayan bir makro değişkendir. Ekonomik büyüme en genel şekilde, herhangi bir ülke de meydana getirilen ulusal gelirin yıllar içinde pozitif yönde hareket etmesi, artması olarak tanımlanabilir. Yine benzer şekilde; "Bir ülkede mal ve hizmet miktarının zaman içinde artmasına iktisadi büyüme denir. İktisadi büyüme, reel GDP'nin zaman içinde sürekli artması anlamında gelmektedir. Bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin yollarından birisi de iktisadi büyümedir. Bu nedenle tüm ülkelerin temel makro ekonomik hedeflerinden bir tanesi, hızlı bir iktisadi büyüme gerçekleştirmektir" (Ünsal, 2009).

Bazı iktisatçılar ve iktisat okulları için büyüme değerli maden artışı olarak tanımlandığı halde, bazıları için üretilen mal miktarının artması olarak tanımlanmaktadır. Bazı temel makro iktisat kitaplarında büyüme reel gayrisafi yurt içi hasıla artışı ile tanımlanırken, bazılarında büyümenin bu tür bir artışın ötesinde bir üretim kapasitesi artışı olarak tanımlandığı da görülmektedir.

Eğilmez'in (2012) ifadesiyle "Ekonominin büyümesi, iki temel üretim faktörü olan emek ve sermaye ile üretim faktörlerinin verimliliğinin karışımının yarattığı bir orana dayalı olarak ortaya çıkar".

Bu büyüme tanımlamaları bir bütün olarak ele alındığında reel olarak bir çıktı artışının ifade edildiği görülmektedir. Sürdürülebilir büyüme ise; büyümenin istikrarsızlık yaratmadan sürdürülebilmesi olarak tanımlanmaktadır. İktisadi terim anlamıyla sürdürülebilir büyüme ise; ekonominin sürekli olarak doğal gayrisafi yurt içi hasıla düzeyinde kalmasını sağlayan büyümedir. "Bir ekonominin, eldeki imkânların kullanılmasıyla ulaşabileceği en yüksek sürdürülebilir büyüme oranı, o ekonominin potansiyel büyümesini gösterir. Bu büyümenin istikrarsızlık yaratmadan sürdürülebilmesi bizi sürdürülebilir büyüme potansiyeli kavramına götürür" (Eğilmez,2012).

Büyüme ve dolayısıyla sürdürülebilir büyüme etkileyen pek çok faktör vardır. Acemoğlu (2005)'e göre teknolojik gelişme, işgücüne yatırım ve sermaye yatırımları, sürdürülebilir büyüme için üç temel unsurdur.

Sürdürülebilir büyüme için enflasyon da önemli bir parametredir. Çünkü yüksek enflasyon belirsizlik yaratır. Bu belirsizlik insanların yeni ekonomik girişimlerde bulunmalarını olumsuz yönde etkiler. Dolayısıyla belirsizliğin sadece enflasyon için değil, diğer tüm makro ekonomik değişkenler için de yaşanmaması istenir. Bunun sağlanabilmesi için de şeffaf ve bağımsız olan bir kurum tarafından para politikasının uygulanması ve bu kurumun herhangi bir olumsuz durumda yürütme erkinin değil, ülke ekonomisinin gerekleri doğrultusunda hareket etmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması önemlidir. Çünkü bu hem bir ekonomik güç göstergesidir hem de refah seviyesinin ilk belirleyicilerinden birisidir. Sürdürülebilir büyüme için ne yapmalı sorusuna verilebilecek ilk cevap yukarıda da belirtildiği gibi belirsizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Gelecekle ilgili belirsizliği ortadan kaldırmak, öncelikle enflasyon hedefi olmakla birlikte, büyüme ve istihdam hedeflerini tutturmakla mümkündür. Ancak bu şekilde uygulanan politikalar ve alınan siyasi kararlar başarılı sonuçlar doğurabilecektir. Dolayısıyla ekonomik değişkenler ve birbirleriyle olan ilişkileri çok iyi analiz edilmeli ve tahminler bu yönde oluşturulduktan sonra uygulamalar gerçekleştirilmelidir.

Ekonomik birimler karar verirken gelecek ile ilgili öngöründe bulunurlar. Bunu yaparken de ellerinde bulunan veri ise ekonomik büyüklüklerin geçmiş değerleridir. Dolayısıyla belirsizliğin ortadan kaldırılmasının yanında büyüme oranının hangi oranda belirlendiği burada oldukça önemli hale gelmektedir.

Sürdürülebilir büyüme için bir diğer önemli faktör, üretim gerçekleştikten sonra bu malların satış aşamasında karşılaşılan zorluklardır. Bu zorlukların da giderilmesi gerekmektedir. Rekabet eski zamanlarda olduğu gibi değildir, çünkü ucuz iş gücü ve maliyetlerle rekabet etmek ve sürekliliği sağlamak oldukça zordur. Bunun üstesinden gelebilmek için ise özellikle gelişmekte olan ülkelerin bir takım uygulamaları hayata geçirmeleri gerekmektedir. Öncelikle yeni teknoloji üretmeli, bu teknolojiyi kullanabilmek için de işgücünün niteliğinin artırılmasını sağlayacak eğitim uygulamaları yapılmalıdır. Tüm bunların ötesinde yine hem eğitimlerin gerçekleştirilebilmesi hem de yeni teknolojiler bulabilmek ve üretebilmek için bilgi düzeyinin artışı sağlanmalıdır.

Sürdürülebilir büyüme için gerekli ve vazgeçilmez olan kalemlerden bir tanesi de dış ticarettir. Dış ticaret; hem büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasını kolaylaştırması hem de ülke ekonomisine finansman sağlayan bir kalem olması nedeniyle gereklidir. Günümüz dış ticaret teorilerine bakıldığında, liberal ve

küreselleşen ekonomi koşullarındaki ticareti de açıklayabilmektedirler. Ticareti yapan ülkeler birbirine gelişmişlik düzeyi açısından benzeyen ülkeler bile olsalar yurt içinde üretilen mallar diğer ülkelere satılabilmektedir. Bu durum da büyüme rakamları pozitif yönde etkilenirken aynı zamanda bu ticaret ile ülke içine yabancı para girişi de sağlanmaktadır. Dolayısıyla ülke içinde üretim için gerekli olan finansmanın bir kısmı da bu yoldan karşılanmaktadır.

Sürdürülebilir büyüme için devletin de üzerine düşen bazı görevler vardır. Tasarruf oranlarının yükseltilmesini sağlayacak politikalar uygulamak, faiz oranlarını belirlerken bunu göz önünde bulundurmak, kamu tasarrufu yapmak ve üretken alanlara yönlendirilmesini sağlamak, belirsizliğin oluşmasını engellemek için gerekli araçları kullanmak bunlardan birkaç tanesidir. Ancak sürdürülebilir büyüme ve finansmanın sağlanması için sadece devletin değil benzer şekilde işletmelerin de yükümlülükleri bulunmaktadır. Büyümenin kaynağı olan, üretimi gerçekleştiren işletmelerin sürdürülebilir büyüme hedefine yönelik girişimlerde bulunmalarının mikro olarak işletmeler için ancak makro olarak ülke ekonomisi için yararı vardır. Örneğin çevreyi kirleterek yapılan 1 birimlik büyüme orta-uzun vadede başta yarattığı katma değerden çok daha fazla ve geniş çapta olumsuzluklara neden olmaktadır. Sağlık, gıda, enerji, iklim, temiz su, doğal denge gibi geneli etkileyici birçok alanda ciddi maddi hasara yol açmaktadır. (Aksoy,2016) Toplumun bir bütün olarak ülke ekonomisi için elinden geleni yapması bu anlamda sosyal bir sorumluluktur.

3. FİNANSMAN

Finansman kelimesi Fransızca kökenli bir kelime olup, Türk Dil Kurumu'nun tanımlamasıyla sözlük anlamı; bir girişime işleyebilmesi için gereken para ve krediyi sağlama işidir.

Finansman için ya iç kaynak (vergi, tasarruf vb.) ya da dış kaynak (portföy, doğrudan yabancı yatırım) gerekmektedir. Büyümenin sürdürülebilir olması için öncelikle iç kaynak ile finanse edilmesi, gerekli olduğu ve yetmediği durumlarda ise dış kaynak kullanımı ile bunun sağlanması gerekir.

Kamu kesiminin finansman ihtiyacı emisyon, menkul kıymet ihracı, dış borçlanma gibi kaynaklardan sağlanır. (Kamu yaptığı harcamalar için finansman gerektiğinde bunun en önemli kaynaklarından birisi de vergilerdir. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'ne göre 2016 bütçesi vergi gelirleri: gelir, kurumlar, dâhilde alınan, özel tüketim, ithalden alınan, damga, motorlu taşıtlar, banka ve sigorta muameleleri, gümrük, özel iletişim vergileri ve diğer vergi gelirleri ile birlikte harçlar ve vergi dışı gelirler yer almaktadır. Vergi dışı gelirlerin kaynakları ise sermaye gelirlerinden, teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinden, özel bütçe gelirlerinden, alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirlerden, faizler, paylar ve para cezalarından oluşmaktadır). Özel kesimin ise bankalar başta olmak üzere finansman kuruluşlarınca sağlanır. Eğer kısa vadeli bir finansman ihtiyacı ise banka kaynakları ya da bono yoluyla, orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacı ise tahvil ihracı veya bu nitelikteki banka kredilerinden sağlanabilir.

Kamu tasarrufu arttırılırsa, kamu harcaması azaltılabilir veya vergiler arttırılırsa, bu özel kesim tasarrufunu azaltır. Dolayısıyla dikkatli olunmalıdır. Özel kesim tasarruflarının artması için ise faiz değişkeni önemlidir. Çünkü tasarruf faizleri ile kredi faizleri özel kesim tasarruflarını ve yatırımlarını doğrudan etkileyebilmektedirler. "Faiz oranlarının düşürülüp reel faiz azaldığında özel sektörün tasarrufunda ciddi azalmalar ortaya çıktığı gözlenmektedir. Özel sektör her zaman kâr etmek peşindedir. Bu yüzden özel sektörün kâr etmeyeceği bir alana parasını yatırmak istemez ya da yatırım yapmak istemez bu da mevcut faiz oranlarının özel kesime göre ve aynı şekilde özel kesimin tasarruflarının devamlı olmasını sağlayacak biçimde oluşturulmalıdır. Faiz oranlarının yüksek olduğu ülkede özel kesim parasını mevduata yatırdığında başka bir yatırımcı için likidite finansmanı sağlanmış olacaktır. Bu da özel yatırımın sürekli olmasını sağlayacaktır." (Oğuzorhan,2013)

Büyüme yaşanmasına rağmen kayıt dışılığın olması büyümenin sürdürülebilir olmasını sağlayacak olan finansman için oldukça önemlidir. Çünkü kayıt dışılık finansman kaynaklarından kamu tasarruflarının beklenenden daha az gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Büyümenin finansmanının, sürdürülebilirliğinin sağlanması için vazgeçilmez olduğu günümüzde finansal piyasalar da oldukça önemlidir. Finansal kesim ile ekonomik büyüme arasındaki bir ilişkinin varlığıyla ilgili olarak farklı görüşler bulunmaktadır. Kısaca ifade edilirse, klasik iktisadi düşünce de aralarında bir ilişki yoktur. Para yansızdır. Para arzındaki bir artış, tam istihdam düzeyinde üretim yapıldığı varsayımıyla, üretimi değil doğrudan fiyatları etkilemektedir. Keynesyen teoride ise klasik teorinin aksine finansal sistem ile reel sektör arasında bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü piyasa koşulları tam istihdam üretim düzeyinde değildir. Finans sisteminin güçlü olması borçlanmak için faiz oranlarının düşmesini de beraberinde getirecektir. Bu ise yatırımların artışını sağlayan mekanizmadır. Bu durum gerçekleştiğinde borçlanma

maliyetlerinin düşüşüyle yatırımlarda bir artışa sebep olacak, tüketim artacak ve dolayısıyla devlet harcamaları da artacaktır.

Günümüz dünyasında finans sistemi ile reel sektör arasında, ekonomik büyüme açısından, bir ilişkinin var olduğu bilinmektedir. Öncelikli olarak finansal sistemin birincil fonksiyonu “hizmet etme”dir. Yani büyümeye, piyasa uyumsuzluklarını (bilgi maliyeti, işlem maliyeti gibi) çözerek yardımcı olur. Bu şekilde kaynakların bölgeler ve zamanlar arası dağılımındaki belirsizlik ortadan kalkar. Bunu finans sistemi finansal piyasalar ve aracı kurumlar aracılığıyla yapar. “...finansal kesim tasarrufların mobilitesi, kaynak tahsisi, yöneticilerin izlenmesi ve kurumsal kontrol, risklere karşı koruma ve risklerin çeşitlendirilmesi ile malların ve hizmetlerin ticaretini kolaylaştırma fonksiyonlarıyla sermaye birikimi ve teknolojik yeniliklerin yapılmasına yardımcı olmaktadır” (Sever,2009).

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tek yönlü ya da karşılıklı olduğu sonucuna varılan pek çok çalışma olmakla birlikte 2020 yılında yayınlanan makalesinde Atay, finansallaşma göstergesi olarak genişletilmiş para arzı ve ekonomik büyüme göstergesi olarak gayri safi milli hasıla değerlerinden faydalandığı çalışmasında, Türkiye için 1961-2015 yılları arasında bu ilişkinin büyümeden finans piyasalarına doğru olduğu sonucuna varmıştır. Ancak çalışmasında dönemsel olarak yaşanan krizler, konjonktürel dalgalanmalar ve jeopolitik unsurlar analizi basitleştirmek için ele alınmamıştır. Dolayısıyla bu haliyle bile iki makroekonomik faktör arasındaki ilişki net şekilde ortaya konulmuştur.

Büyüme kanallarını, sermaye birikimi ve teknolojik yenilik olarak tanımlayan Sever’e göre de (2009) “finansal kesim iktisaden verimlilik artışı yanında daha çok mal ve hizmet üretmede katkı sağladığı sürece reel kesime faydası bulunmaktadır”.

4. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN MEVCUT DURUMU

Günümüz dünyasında ülkelerin her birinin kendi mevcut ekonomik durumlarından hareketle başa çıkmak zorunda olduğu farklı ekonomik sorunları vardır. Bu kimi zaman gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ellerindeki fon fazlasını aktarabilecekleri yer bulma sorunundan, mevcut büyümelerini ve dolayısıyla ellerindeki ekonomik gücün devamının sağlanmasının yönetimi sorunlarına kadar pek çok farklı konuda olabileceği gibi, gelişmekte olan ülkelerde ise ekonomik olarak makro değişkenler başta olmak üzere belirli seviyelere getirmek için yapılması gereken uygulamalardan, ya da makro ekonomik kırılma ortamından kurtulmak için yapılabilecek politikaların neler olduğunun belirlenmesine kadar geniş bir yelpazede ifade edilebilir. Büyüyebilmek, kalkınmayı sağlayabilmek, bunun içinde istihdam, işsizlik, enflasyon, gelir dağılımı eşitsizliği veya yoksulluk gibi daha pek çok sorunun üstesinden gelmeye çalışmak da bunlara ilave edilebilir.

Türkiye’de gelişmekte olan bir ülke olduğundan, kendi ekonomisine ait yaptığı ve yapması gereken pek çok yapısal uygulama olmakla birlikte, ekonomik gücün aynı zamanda siyasi bir gücü de beraberinde getirdiği günümüz şartlarında hem konumunu sağlamlaştırmak hem de kalkınma aşamalarını daha hızlı tırmanabilmek için hedefleri vardır. Hedeflenen oranların tutturulabildiği durumlarda gelecek ile ilgili bir güven ortamı kendiliğinden oluşacaktır. Bunun olabilmesi için ise hem bu oranın iyi belirlenmesi hem de sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Türkiye’deki durum ise genelde hedeflenen büyüme oranlarından sapma yaşanması şeklindedir. Oluşan belirsizliklerin ortadan kaldırılması ya da belirlenen oranlarda yaşanan sapmaların giderilebilmesi için uygulamaya konulan politikalar kısa vadeli olduğu için sürekli güncellenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunu, yapılması gereken reformların zamanında uygulamaya konmaması/konamaması izlediğinde ise ortaya çıkan makroekonomik değişkenlere ait rakamlar daha önce oluşturulan beklentileri de karşılayamamaktadır.

Türkiye ekonomisinde büyümeyi ve sürdürülebilirliğini etkileyen parametrelerin başlıcaları hakkında bilgi vermek konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yararlı olacaktır. Öncelikli hedef büyümedir. Ekonomik olarak geçmişe bakıldığında Türkiye’nin büyüyen bir ekonomi olduğu görülmektedir. Güçlü bir ekonomi ve daha yüksek refah seviyeleri için ise bunun sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Bunun için de finansman gerekmektedir. Dolayısıyla büyümenin kaynaklarının mevcut durumları ile işgücü ve sermaye faktörünün yapısı ve özelliklerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de gerçekleşen büyüme dış finansmana yani yabancı sermayeye bağlı bir büyümedir ve sermaye girişinde yaşanabilecek herhangi bir sorun bir krize veya küçülmeye sebep olabilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde büyümenin önemli bir kaynağını oluşturan yabancı sermaye konusunda Türkiye iyi deneyimlere sahiptir. 1994, 2000 ve takip eden 2001 krizlerinin yaşanmasının en büyük sebebi yabancı sermaye ile ilgilidir (Turan, 2011). 1999-2005 yılları arasında "Türkiye’nin sermaye giriş kanallarına bakıldığında, doğrudan yatırımlara ait payın düşük kaldığı, sermaye girişlerinin önemlice bir bölümünün

daha çok portföy yatırımları ve dış krediler yoluyla elde edildiği anlaşılmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak, Türkiye'ye yönelik sermaye hareketlerinin volatilitesi yüksek seyretmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yatırımların payı düzenli bir şekilde artış göstermiş, son on yıl içerisinde doğrudan yatırımların bu ülkelere ait GSYH içerisindeki payı ortalama %3, AB'de %3,6 ve Türkiye'de ise %0,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin, 2005 yılına kadar, doğrudan yatırım girişlerinde önemli bir başarı sağlayamadığı açıkça görülmektedir" (Örnek, 2008). Ülke ekonomisindeki yaşanabilecek bir belirsizlik otomatik olarak yabancı yatırımcının bunu risk şeklinde algılamasına ve yatırımlarını ülkeden çekmelerine yol açar. Türkiye'de de yabancı sermayenin çok kısa sürede büyük meblağlarda çıkışı sonucu kriz yaşanmış (Arslan, 2009), kriz sonrası yaşanan büyümeler ise verimlilik ve kapasite kullanım oranlarındaki artıştan kaynaklanmıştır. Bu büyümenin de sürdürülebilir olması için; gerekli finansman ile ilgili bu risklerin en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu tür olumsuzlukların yaşanmaması Türkiye'de spekülasyonun ve finans piyasalarının son derece dikkatli denetlenmesini gerektirmektedir.

Büyüme sağlanan ilk üretim faktörü olan emeğin belirleyicisi bir ülkede nüfus yapısıdır. Üretimin vazgeçilmez kaynağıdır. Çünkü ister emek yoğun ister sermaye yoğun üretim teknolojisi kullanılsın ya da aynı malın üretiminde farklı oranlarda emek kullanımını sağlayan teknikler uygulansın, emek olmadan üretim gerçekleştirmek mümkün değildir. Dolayısıyla ülke nüfusu oldukça önemlidir. Büyümenin en önemli kaynağından biri olan emek faktörünün Türkiye'deki mevcut durumunun bir değerlendirmesi yapıldığında ise; istihdam-işsizlik için belirleyici olan nüfus artmaktadır, dolayısıyla işgücü de artmaktadır. TÜİK nüfus projeksiyonları 2018-2080'e göre; nüfus artış hızında zaman zaman azalmalar görülmekle birlikte Türkiye nüfusu sürekli artmıştır ve artmaya da devam edecektir.

TÜİK tarafından yayınlanan işgücü istatistiği raporunda bu nüfusun mevcut durumu için, işsizlik ise; (Eylül 2020) "Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaşta kişilerde işsiz sayısı 2020 yılı Eylül döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 550 bin kişi azalarak 4 milyon 16 bin kişi oldu. İşsizlik oranı 1,1 puanlık azalış ile %12,7 seviyesinde gerçekleşti. Tarım dışı işsizlik oranı 1,5 puanlık azalış ile %14,9 oldu. Bu dönemde, istihdam edilenlerin sayısı tarım sektöründe 350 bin, sanayi sektöründe 29 bin, hizmet sektöründe 520 bin kişi azalırken inşaat sektöründe ise 166 bin kişi arttı. İstihdam edilenlerin %18,5'i tarım, %19,9'u sanayi, %6,3'ü inşaat, %55,3'ü ise hizmet sektöründe yer aldı. 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 1,8 puanlık azalışla %24,3, istihdam oranı ise 2,4 puan azalarak %31,6 oldu. Görüldüğü gibi işsizlik oranı artmışken, genç nüfusta ise bu oran çok daha yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir.

Sürdürülebilir büyüme için kayıt dışılığın en aza indirilmesi, büyümenin finansmanı açısından önemli olduğu daha önce belirtilmişti. Buradan hareketle Türkiye'deki duruma bakıldığında TÜİK, Ağustos 2020 İşgücü İstatistiklerine göre, kayıt dışı çalışanların oranı (Ağustos 2020 döneminde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların toplam çalışanlar içindeki payı) %32,9 olarak gerçekleşmiştir.

TÜİK tarafından yayınlanan en son işgücü istatistiği raporunda "Eylül 2020 döneminde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların toplam çalışanlar içindeki payını gösteren kayıt dışı çalışanların oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre 3,8 puan azalarak %32,2 olarak gerçekleşti. Tarım dışı sektörde kayıt dışı çalışanların oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 3,3 puan azalarak %20,3 oldu" bilgisi yer almaktadır, yani kayıt dışılık ülkemizde gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir.

Kayıt dışı ekonomi de ülke içi kaynakların düşük seviyelerinin sebeplerinden birisidir. Çünkü kamu tasarruflarının olması gerekenden daha az gerçekleşmesine neden olmaktadır. Türkiye'deki kayıt dışı istihdam yüksek seviyededir ve ekonomi için bir kayıp niteliğindedir. Sosyal Güvenlik Kurumu kayıt dışılık verilerine göre ise Türkiye'de son beş yılda (2015-2019 arasında) sırasıyla; %33,57, %33,49, %33,97, %33,42, %33,52 oranlarında kayıt dışı istihdam söz konusudur. 2003 yılında bu oran %53,75 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yıllar içinde yaklaşık %20 oranında azalmış olmasına rağmen kayıt dışı istihdam oranı Türkiye'de hala yüksek seviyelerdedir. Özellikle tarım sektörü başta olmak üzere her sektörde farklı oranlarda da olsa kayıt dışı istihdam yer almaktadır. Türkiye'de 2019 yılında tarım sektöründe %86,62 ile çok yüksek bir oranda olan kayıt dışılık, sanayide %20,03 ve hizmetler sektöründe ise %22,55 oranlarında gerçekleşmiştir.

OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonominin gayri safi hasıla içerisindeki payına ilişkin 2003-2015 yılları ortalamasından yararlandığı çalışmada Teyyare (2018), OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonominin ortalama büyüklüğünün yaklaşık %16 olduğunu ifade etmektedir. En yüksek oranlardan biri de yaklaşık %29 ile Türkiye'ye aittir. Kıyaslama yapıldığında oranlar arasındaki yüksek fark daha net ortaya çıkmaktadır.

Yeni Ekonomi Programı (Orta Vadeli Program, 2021-2023)'e göre büyümenin seviyesinin yüksekliği kadar, kaliteli, kapsayıcı ve sürdürülebilir olması için makroekonomik dengeleri gözeten ve stratejik reformlarla desteklenen yeni bir kalkınma programı uygulanacaktır. Program dönemi boyunca büyümenin istihdam ve refah artışı ile birlikte vatandaşlara yansıtılması hedeflenmektedir. Yenilikçi, yüksek katma değerli, ihracat odaklı yeni büyüme modeli güçlendirilerek devam ettirilecektir. Bu büyüme yaklaşımının temelini ise kapsayıcılık, teknoloji odaklılık ve sürdürülebilirlik yer almaktadır. Aynı raporda yer alan bilgiler ışığında 2019'da gerçekleşen GSYİH büyüme oranı %0,9 iken 2020 yıl sonunda gerçekleşmesi beklenen oran %0,3'dür. 2022 yılında bu oranın %5,8'e çıkması öngörülmektedir. İstihdam oranı 2019 yılında %45,7 iken 2020 yılında %42,7'e gerilerken, işsizlik oranı ise yine aynı yıllar için %13,7'den %13,8'e yükselmiştir. Bu nedenle takip eden yıllarda istihdam oranlarının artırılması, işsizlik oranlarının da düşürülmesi için büyümenin devam etmesi ve sürdürülebilirliği açısından da hedeflerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak Türkiye'de geçmiş deneyimler göstermektedir ki hedeflenen değerler, kısa vadeli politikalarla gerçekleştirilmeye çalışılması ve yapısal gerekliliklerin zamanında yerine getirilememesi nedenleriyle, çoğu zaman güncellenmektedir. Büyüme rakamları ekonomik karar birimleri açısından ciddi önem taşıyan bir makro değişkendir. Ancak görülmektedir ki Türkiye bu açıdan da başarılı bir seyir izlememektedir.

Sürdürülebilir yani istikrarsızlığın yaşanmadığı bir büyümenin finansmanı iç ve/veya dış kaynaklar ile sağlanmaktadır. Öncelikli olan da dış kaynakların taşıdığı riskleri içermeyen, iç kaynakların kullanımınıdır. İç kaynağın temeli olan tasarruflar, Türkiye'de düşük seviyede gerçekleşmekteyken, bunların üretken alanlara yönlendirilememesi de sorunun bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Büyümenin en önemli kaynaklarından birisi yatırım, yatırımın kaynağı tasarruflardır. "Tasarrufun bir amacı, iyi dönemde gelirden birikim yaparak kötü dönemde tüketim imkânı sağlayacak şekilde tüketimi zamana yaymaktır. Daha da önemlisi, yatırımların finansmanı tasarruflar ile sağlandığından ekonomik kalkınma açısından tasarruf düzeyi önem arz etmektedir" (Karagöl ve Özcan,2014). Bu nedendir ki mevcut durumda uygulamanın devam ettiği kalkınma planında bu konuya ayrıca önem verilmiştir. "İstikrarlı ve güçlü büyümenin finansmanına yönelik yurt içi tasarruf artışına yönelik yeni araçlar oluşturulacak, bu kaynaklar dengeli ve etkin bir biçimde rekabetçi alanlara yönlendirilecektir. Kamu kaynak dağılımında öncelikli sektörler ön plana çıkarılacak ve kamu destekleri kurumsallaşmayı, ölçek büyütme ve teknolojiye dayalı yeniliği teşvik edecek şekilde yeniden ele alınacaktır." (onbirinci kalkınma planı,2019)

"Tasarruf kavramı, kullanılabilir gelirin tüketimden arta kalan kısmı şeklinde tanımlanabilir. Tasarruf, ulusal ve yabancı tasarruf şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ulusal tasarruf, özel sektör tasarrufu ve kamu sektörü tasarrufu toplamından oluşmaktadır. Ulusal tasarruf düzeyi ekonominin yeni sermaye oluşturma kapasitesini belirlemekte, bu nedenle de önemli bir makroekonomik ölçüt olarak kabul edilmektedir. Dış tasarruf ise kısa ya da uzun vadeli yabancı sermaye şeklinde ülkeye gelmektedir. Bu bağlamda, tasarruf düzeyi düşük olan ülkelerin, büyümeden vazgeçmeden yollarına devam etmeleri durumunda dış kaynaklara başvurmaları gerekmektedir. Bu ise, cari işlemler açığının yükselmesine neden olabilmekte ve ekonomiyi dışsal şoklara maruz bırakabilmektedir. Türkiye'de de var olan yüksek düzeydeki tasarruf açığı sorunu nedeniyle ki yatırımların büyük bir kısmı dış tasarruflar ile finanse edilmektedir" (Karagöl ve Özcan,2014).

"Türkiye'nin ekonomik durumu incelendiğinde özel ve kamu kesiminin açık vermesi tasarrufların yatırımları karşılayamadığının göstergesidir. Türkiye'de tasarruf bilincinin var olması ancak tasarrufların yatırıma kanalize edilmemesi diğer bir ifade ile Türkiye'de tasarrufların yastık altında bulunması Türkiye'nin önemli sorunlarından biridir. Hane halkının altın, gayrimenkul ya da gelecek düşüncesi ile elde tuttuğu tasarrufların ekonomiye kazandırılması için gerekli teşvik ve politika uygulamaları için adım atılmalıdır. Bu bağlamda sermaye piyasalarını geliştirecek politikalara ihtiyaç bulunmaktadır. Diğer taraftan ekonomiye kazandırılan tasarrufların ise üretim ve istihdamı arttıracak yatırımlara yönlendirmesi önemli bir husustur." (Gökçe ve Erol, 2020)

"Ekonomide toplam gelirin bir bölümü de tasarruf edilir. Geliri düşük olanlar tasarruf etmek bir yana negatif tasarrufta bulunur yani gelirden fazla harcama yaptığı için borçlanırlar. Buna karşılık toplumun tamamını ele alırsak pozitif tasarruf yapanların birikimleriyle ekonomide tasarruflar oluşur. Tasarruflar iki şekilde değerlendirilir. Bir kısım tasarruf TL ile bir kısım tasarruf da döviz ve altın olarak tutulur. Alınan döviz ve altın bankaya yatırılmışsa bunlar krediye dönüşür. Kredilerin de tüketim ve yatırıma dönüşmeleri sonucunda tasarruflar ekonomik büyümeye katkıda bulunmuş olurlar. Eğer bu döviz ve altınlar yastık altında tutuluyorsa ekonomiye hiçbir yararı olmaz. Bu değerler ekonomik faaliyetten çekilmiş değerler olarak kalır." (Eğilmez,2020)

Onuncu Kalkınma Planında (2013), tasarruf oranlarının düşük olması ve dış kaynağa duyulan ihtiyaç şu şekilde ifade edilmiştir; “Ekonomide üretken yatırımları artırma ihtiyacı iki temel sorun alanını gündeme getirmektedir. Bunların ilki, Türkiye ekonomisinde yurt içi tasarruf oranlarının son yıllarda düşük olması ve yatırım finansmanında dış tasarrufların önemli bir rol üstlenmesidir. Yüksek oranlı cari işlemler açığının arkasındaki dinamik olan tasarruf-yatırım açığı, ekonomiyi dış finansman şartlarında yaşanabilecek olumsuzluklara karşı daha duyarlı hale getirmektedir.

Sürdürülebilir büyümenin kaynağını oluşturan yatırımların en önemli finansman kaynağı olan tasarruf parametresi için Türkiye ve diğer ülkelerin karşılaştırılması yapıldığında, mevcut durumda; tasarruf oranının gerçekten düşük seviyelerde olduğu daha net şekilde görülmektedir. Dünya bankası ve OECD ulusal hesaplar veri dosyasına göre Türkiye için ulusal tasarruf toplamının GSMH’ya oranı 1990 yılında %21,6 iken, 2000’de %18,1’e ve zaman içinde de azalmaya devam ederek 2015 yılında %14,1’e düşmüştür. Aynı oran gelişmiş ülkelerde çok daha yüksektir. Örneğin Almanya’da 1990’da %24,8 iken 2015 yılında %27,7 oranında gerçekleşmiştir. Benzer şekilde ABD’de aynı yıllar için %18,8 iken, %19,2 seviyesindedir. Çin’de ise çok daha yüksek şekilde 1990’da %38,4 olan ulusal tasarrufların milli gelir içindeki payı 2015 yılına gelindiğinde %47,9 oranında bulunmaktadır. Avrupa birliğinde 1990 yılında %23,1 olan bu oran, 2015 yılında %21,8 oranında gerçekleşmiştir. Fransa’da ise yine aynı yıllar için bu oran %23,3 ile %20,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi Avrupa birliğinde ve Fransa’da diğer ülkelere kıyasla çok küçük oranlarda düşüş yaşanmış olmakla birlikte, oran olarak bakıldığında Türkiye burada sayılan tüm ülkelere göre en düşük tasarruf oranına sahiptir. Gelecek dönemde de bu oranın artış eğiliminde olmayacağı da öngörülebilir niteliktedir.

“Özellikle 2008 küresel ekonomik krizi ile birlikte gelişmiş ülkelerin makroekonomik göstergeleri kötüleşirken gelişmekte olan ülkeler yükselişe geçmiştir. Bu yükselişle beraber ekonomik büyüme oranları önemli ölçüde artmış, mevcut tasarruf oranları ekonomik büyüme hızlarının sebep olduğu gelişmişlik seviyesinin gerisinde kalmasına neden olmuştur” (Karagöl ve Özcan, 2014).

Bir başka kıyaslama ise Karagöl ve Özcan (2014)’ın çalışmalarında, Türkiye ile Brezilya, Rusya, Çin ve Hindistan’ın yer aldığı BRIC Ülkeleri olarak adlandırılan ekonomiler ile yapılmıştır; “Türkiye BRIC olarak adlandırılan yükselen piyasa ekonomileri ile tasarruf düzeyi açısından karşılaştırıldığında ise, ulusal tasarruflarının GSYH içerisindeki payı açısından beş ülke arasında Çin açık ara lider durumundadır. Çin’i, Hindistan takip etmektedir. Rusya ise yaşanan son krizin etkisi ile 2008’de ulusal tasarruf düzeyinde ciddi bir düşüş yaşadığından sonra bir miktar artışla beraber Hindistan’ın gerisinde yer almaktadır. Dördüncü sırada ise Brezilya yer almaktadır. Brezilya’nın, önceki dönemlerde Türkiye’nin altında bir tasarruf düzeyine sahipken zamanla bu farkı kapatmış olduğu anlaşılmaktadır” .

Planlı bir ekonomi politikasının uygulandığı Türkiye’de tasarruf oranının düşük olduğu Onuncu Kalkınma Planında (2013) da yer almaktadır: “Son yıllarda, büyümenin düşük veya negatif olduğu yıllar hariç tutulduğunda, tasarruf-yatırım açığının genel olarak artış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Bu eğilimin temel belirleyicisi tasarruf oranlarındaki azalma olmuştur”.

Tasarruf oranlarının artırılması büyümenin sürdürülebilirliğini ve dolayısıyla finansmanında bir sorun yaşanmamasını sağlayabilecek en önemli kalemlerden birisidir. Bu açıdan tasarrufların artmasını sağlayabilecek diğer bir değişken de kadın istihdamıdır. “Kadın istihdamındaki artış, hane halkı gelir düzeyinin artmasına yol açarak tasarrufları pozitif yönde etkilemektedir. Türkiye’de ise kadın istihdam oranı her geçen sene artmakla beraber halen OECD ülkeleri arasında düşük bir orana sahiptir” (Karagöl ve Özcan, 2014). Dolayısıyla kadın istihdamının artırılmasına yönelik uygulanabilecek politikalar bu açıdan pozitif etki açığa çıkarma potansiyeline sahiptir. Konu ile ilgili olarak, Aslan’ın (2016) Türkiye’deki kadın istihdamının OECD ülkeleri ile karşılaştırmasını yaptığı çalışmasında; “Türkiye’deki kadınların işgücüne katılım oranının %30,32 olduğu görülmektedir. Bu oran Türkiye nüfusunun %49,8’inin kadının oluşturduğu da göz önünde bulundurulduğunda çok düşüktür. Aynı oran OECD ülkelerinde ise %57,2 seviyesindedir.” şeklinde ifade edilmektedir.

Onbirinci Kalkınma Planında temel hedef ve amaçlara yönelik olarak, “...ülkemizin istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ile rekabet gücünün ve refah seviyesinin artırılması öngörülmektedir. Kamunun güçlü desteği ve özel sektörün öncülüğünde sermaye birikimi ve sanayileşme süreci hızlandırılacak; her alanda verimlilik artırılacak, yurtiçi tasarrufların ve üretken yatırımların düzeyi yükseltilecek; üretim süreçlerinin ihracata dönük, yenilikçi ve ithalat bağımlılığı azalmış bir yapıya dönüşmesi sağlanacaktır.” (2019) ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla mevcut şartlar altında Türkiye gelişmekte olan ülkelere biri olarak, ekonomik olarak büyümeyi başarabilen bir ülkedir. Ancak hem

büyüme rakamının yükseltilebilmesi hem de bunun sürdürülebilirliğinin sağlanması için kaynaklarının iyi belirlenmesi ve bunları destekleyecek politikaların uygulanması, ayrıca finansmanıyla ilgili gerekli tedbirlerin de alınması gerekmektedir. “Bir başka ifadeyle Türkiye’de sorunu büyüme değil büyümeyi zorlamak için kamu finansmanı ya da dış finansman ihtiyacı yaratmaktan kaynaklanmaktadır” (Eğilmez, 2012).

“Özellikle içsel büyüme modelleri çerçevesinde finansal sistemin etkin çalışması ekonomik büyüme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yeni ve marjinal getirisi yüksek yatırımların yapılabilmesi, istihdamda artışın ve ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için finansman kaynaklarının çeşitli ve düşük maliyetli olması elzemdir. Gerekli kurumsal düzenlemeler ve yeni yatırım araçları ile tasarrufların finansal sisteme aktarılması ise ekonomik büyümeyi kendi kendini besleyebilir hale getirebilir. Unutulmaması gereken bir diğer husus ise 2008 küresel finansal krizinin ardından, finansallaşma politikaları izlenirken denetleyici ve düzenleyici mekanizmaların bir arada etkin çalışmasıdır. Küresel finansal kriz öncesi uygulamalar, denetimsiz finansallaşmanın ekonomileri ne boyutta kırılgan hale getirdiğini ve hatta uzun yıllar sürecek krizleri tetiklediğinin acı ama gerçekçi bir örneğidir. Dolayısıyla günümüz koşullarında finansallaşma ile ekonomik büyüme arasında sağlıklı bir mekanizmanın çalışması için her iki unsur arasında çift taraflı bir nedenselliğin olması, potansiyel aşırılıkların ve risklerin bertaraf edilmesi için daha tercih edilebilir bir durumdur” (Atay, 2020).

“Türkiye ekonomisinin potansiyel büyüme oranı, en basit yöntem kullanılarak yani uzun yıllar ortalaması alınarak, yüzde 5 olarak hesaplanıyor. Ne var ki bu büyüme oranı ya yüksek bütçe açığı ya da yüksek cari açık vererek sağlanan bir büyüme oranı olduğu için sürdürülebilir bir oran değil. Bu ortalamaya giren yılların çok büyük çoğunluğu bütçe açığı ve cari açığın birlikte olduğu (ikiz açık) bir finansman modeline dayanıyor. Türkiye’nin bu büyüme ortalamasını sürdürebilmek için bugün yapmak zorunda olduğu yatırımların GSYH’ye oranı yüzde 30 dolayında görünüyor. Buna karşılık Türkiye’nin bu yatırımları karşılamakta kullanabileceği tasarrufların GSYH’ye oranı yüzde 25 dolayında bulunuyor” (Eğilmez, 2018).

5. SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME VE FİNANSMAN: TÜRKİYE’DE NELER YAPILABİLİR?

Türkiye’de ekonomik büyüme gerçekleşmekle birlikte hem daha yüksek büyüme oranları hem de bunun sürdürülebilirliğinin sağlanması için finansman ihtiyacı vardır. Mevcut durumda dahi finansmanına bakıldığında sürdürülebilirliği ile ilgili problemler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir büyüme-finansman ilişkisinin Türkiye için değerlendirmesinin yapılması önem arz etmektedir. Çünkü Türkiye’de gerçekleşen büyüme ya kamu açığı verilerek ya da cari açık verilerek finanse edilmeye çalışılmaktadır. Bu durumun bu şekilde devam edebilmesi ise olanaksızdır.

Sürdürülebilir bir büyüme ve bunun finansmanının sağlanması amacıyla Türkiye’de ekonomik olarak yapılması gereken bir dizi eylem bulunmaktadır. 2013 yılında yayınlanan ve 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planında bu, şu şekilde özetlenmektedir: “Bu amaçla bağlantılı olarak, sermaye birikimi ve sanayileşme süreci hızlandırılacak; yurtiçi tasarruflar, üretken yatırımlar ve üretim faktörlerinin verimlilik düzeyleri artırılacak; cari açık kalıcı bir şekilde makul düzeylere çekilecek; ekonominin yenilikçi ve ithalat bağımlılığı azalmış bir yapıya dönüştürülmesi sağlanacaktır. Bu dönüşüm sürecinde, Türkiye’de bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin yakından takip edilerek yenilik üretme kapasitesinin yükseltilmesi, yeniliklerin mevcut üretim yapısıyla bütünleştirilerek üretim yapısında dönüşümün sağlanması hedeflenmektedir”.(2013)

Türkiye’nin büyüme ortalaması yıllık 1924-2011 yılları arasında %5, 2002-2011 yılları arasında ise %5,4’dür. “Bu durumda Türkiye’nin büyüme potansiyelinin yüzde 5 ile 5,4 arasında bir oran olduğunu söylememiz mümkündür”. Bu orandaki büyümenin fazlası için geçmişte bakıldığında ya kamu açığı (bütçe açığı) verilmek zorunda kalınmış, ya da cari açık (ithalat arttırılarak) verilmiştir (Eğilmez,2012).

Yüceol (2014), çalışmasında durumun daha da kritik sonuçlandığını şu şekilde ifade etmektedir. “Neoliberal küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası sermaye ile entegrasyonun hızlandığı bu dönemde uygulanan para, faiz ve döviz politikaları ekonomideki büyüme, birikim ve bölüşüm mekanizmalarını bu istikamette yönlendirmiş, “büyüme-cari açık” ilişkisi Türkiye ekonomisinin geleceğinde belirleyici hale gelmiştir. Uzun erimli olmayan bu büyüme stratejileri ise her defasında derinleşen ekonomik krizler (1980, 1994, 1999, 2001) ve yüksek oranlı devalüasyon ile hizaya getirilen döviz kurları sonucu kesintiye uğramıştır”.

Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için Acemoğlu’nun (2005) çalışmasında da belirttiği gibi öncelikle ekonomi kurumlarında hukuki reformlar yapılmalı, yeni şirketlerin girişi önündeki zorluklar ortadan kaldırılmalı, banka reformu gerçekleştirilmeli (küçük üretici ve tüketicilerle iyi ilişki için) ve yabancı yatırım

ve yabancı teknolojinin ülkeye hızlı gelebilmesi sağlanmalıdır. Yine aynı çalışma içerisinde, sürdürülebilir büyüme önünde Türkiye için engellerin de bulunduğu belirtilmektedir. Siyasi istikrarsızlık, tekel('in kırılmaması), reformların yapılmaması, bankacılık sisteminin oynaması gereken rolü oynamaması ve Türkiye'de yaratıcı yıkıcılığın olmaması bunun başlıcalarıdır. Türkiye'de özellikle AB uyum süreci içerisinde ve ekonominin büyüklüğünün önemli bir güç göstergesi olmasının ışığında bu hedeflerin pek çoğu gerçekleştirilmesi için pek çok uygulama yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Çünkü ekonomik büyüme yaşanmaktadır ve gelecekte de yaşanacağına yönelik tahminler bulunmaktadır.

Türkiye'de artan nüfusa iş bulabilmek için büyümek dolayısıyla üretimi arttırmak gerekmektedir. Büyümenin sürdürülebilirliği için getirisi en yüksek sektör olan sanayi üretimini arttırmak bu anlamda oldukça önemlidir. Çünkü hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı yüksek olmakla birlikte sağladığı katma değer açısından sanayi üretimi ile kıyaslandığında, işsizliğe çarenin sadece bu alandaki harcama ve yatırımlar ile bulunamayacağı açıktır. Dolayısıyla sanayi üretimi artmalı, bunun için de hem iç talep hem de ihracatı arttıracak politikaların uygulanması gerekmektedir.

Sürdürülebilir büyüme için sanayi üretimini arttırmak neden önemlidir? sorusunun cevabı için aslında sadece işletmelerin sektörlerden aldıkları paylar ile yarattıkları katma değere bakmak yeterli olacaktır. 2015 yılı itibariyle hizmetler sektörünün payı yaklaşık %42 iken sanayinin payı %13 ve tarımın ise %39'dur. Yarattıkları katma değerler ise sırasıyla %16, %35 ve %42'dir. Yani sanayi sektörü neredeyse sektörel payının üç katı gelir yaratmaktadır. Sanayi sektörü içinde de imalat sanayinin payı %82'dir. İmalat sanayinde gerçekleşen girişimlerin de %58,9'u düşük teknoloji faaliyetlerinde yer almıştır (Uras, 2017). Dolayısıyla büyümenin hem yüksek seviyede gerçekleşmesini hem de bunun ileriye dönük olumlu etkilerinin olması isteniyorsa özellikle imalat sanayine yönelik düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Tasarrufların bir iç kaynak olarak oldukça önemli olduğu gerçeğinden hareketle, Türkiye'de mevcut durumda bunun yetersiz seviyelerde olması nedeniyle finansman için dış kaynaklardan da büyük ölçüde yararlanılmaktadır. Ancak bunların taşıdığı yüksek riskler dolayısıyla ekonomiye maliyetleri vardır. Türkiye'de tasarruf açığı ve ekonomik büyüme ilişkisini de inceledikleri çalışmalarında Gökçe ve Erol (2020) tasarruf açığı ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde tasarruf açığından ekonomik büyümeye doğru, uzun dönemde ise çift yönlü nedensellik ilişkisi gözlemişlerdir. 1975-2017 yılları arasındaki yıllık verileri kullanarak vardıkları bu sonuca göre, Türkiye büyümeye devam etmek ve bunun finansmanında iç kaynakları kullanmak ve riski azaltmak istiyorsa, tasarruf seviyesinin yükseltilmesi de öncelikli hedeflerden olmalıdır.

Tasarruf oranı pek çok değişken tarafından etkilenmektedir. Dolayısıyla bu değişkenlerin iyi analiz edilmesi ve gerekli düzenlemelerin de buna göre yapılması gerekmektedir. "Gelişmekte olan ülkelerde tasarruf oranlarında yaşanan bu gelişmelerin sebepleri arasında, gelir düzeyi ve hane halkı tüketimindeki artış, faizlerdeki düşüşler, düşük kadın istihdam oranı, dış ticaret hadlerinde yaşanan negatif şoklar, cari açığın yüksek seyri ve finansal sistemin bankacılık sektörü ağırlıklı olması dikkat çekmektedir. Ayrıca makroekonomik ve politik istikrarın sağlanması, kayıt dışı ekonominin varlığı ve özellikle üretimde artan ithalat bağımlılığı da, son zamanlardaki tasarruf düşüşünün temel nedenleri arasında yer almaktadır" (Karagöl ve Özcan, 2014).

Tasarruf ile ilgili sorunların başlıcaları; tasarruf oranlarının düşük olması, yapılan tasarrufların üretken yatırımlara yönlendirilmiyor olması, finansal eğitimin yaygın olmaması nedeniyle yastık altı tabir edilen para tutma eğiliminin yaygın olması ve kayıt dışılık olarak sayılabilir. Mevcut durumda sürdürülebilir büyümenin sağlanması ve finansmanı ile ilgili sıkıntılar yaşanmamasını sağlamak (ya da başka bir ifadeyle yaşanabilecek sorunları en aza indirebilmek için) amacıyla hazırlanan son kalkınma planında (2019); "Belirlenen büyüme modelinde üretken alanlara yönelen yatırımların istikrarlı ve yüksek düzeyde olması önem arz etmektedir. Bu yatırımların en güvenilir finansman kaynağını oluşturan yurt içi tasarrufların artırılması amaçlanmakta, Plan dönemi sonunda yurt içi tasarrufların milli gelire oranının yüzde 30'un üzerine çıkarılması hedeflenmektedir. Yurt içi tasarrufların artırılması cari açığın azalmasına ve Türkiye ekonomisinin olası şoklara daha dayanıklı hale gelmesine katkı sağlayacaktır. Kamu tasarruflarının artırılmasının yanında hane halklarının ve firmaların tasarruf bilinci ve eğiliminin artırılması, uzun vadeli tasarrufların özendirilmesi sağlanacak ve tasarrufları ekonominin verimli alanlarındaki yatırımlara yönlendirecek politikalar uygulanacaktır."

Günümüz ekonomik şartları altında, yüksek enflasyon oranları olduğunda, tüketiciler kendi durumlarını güvence altına alma isteğiyle hareket etmektedirler. Dolayısıyla makroekonomik koşulların geleceğine yönelik belirsizliğin yüksek olması dolarizasyon ya da yastık altı tabir edilen şekilde tasarruf etme eğilimini

arttırmaktadır. Ancak bu tasarruflar sistem içine çekilip verimli alanlarda yatırıma dönüştürülemediğinde reel ekonomiye katkısı yoktur. Bu nedenle de ülkemizde yapılan beş yıllık kalkınma planlarında bu durum da ele alınmaktadır. Son planda bununla ilgili olarak; yastık altı tasarrufların finansal sisteme çekilmesini sağlamak amacıyla özel teşviklerin sürdürülmesi ve yeni teşviklerin de tasarlanması hedef olarak belirlenmiştir.

Kamu tasarrufunun cari fiyatlarla, GSYH'ya oranı, 2018'de %1,8 iken 2023'de %2,4 çıkarılması hedeflenmektedir. Özel tasarrufların ise aynı dönem için %24,7'den %27,9'a çıkarılması hedeflenmektedir. Bu amaçla da; "plan döneminde yurt içi tasarrufların artırılması ve artan tasarrufların imalat sanayiindeki öncelikli sektörler ve üretken alanlardaki yatırımların finansmanına yönlendirilmesi temel amaçtır..... Öncelikli sektörlerde şirket tasarrufları ve verimli kullanımı ilave vergisel teşviklerle artırılabilecektir.... Vergi ve makro ihtiyati düzenlemeler yoluyla üretken olmayan yatırımların cazibesi azaltılarak, tasarruflar verimli alanlardaki yatırımlara yönlendirilecektir." (Onbirinci Kalkınma Planı, 2019)

2019'da yayımlanan kalkınma planında "Verimlilik artırıcı proje uygulama süreçleri iyileştirilerek tasarruf potansiyeli yüksek olan projeler desteklenecektir." denilmektedir. Çünkü yapılan tasarrufların üretken alanlara yönlendirilmesi ile hem büyümenin sürdürülebilirliği hem de finansmanının ülke içinden karşılanması sağlanabilecektir. "Yurt içi yüksek tasarrufların ülkelerin büyümelerini olumlu yönde etkilemeleri tasarrufların çeşitliliğine ve kamu kurumlarının kalitelerine bağlıdır. Ülkelerin yatırım kurumlarının teknolojik ve istihdam niteliğinin kalitesi yüksek ise bireylerin tasarruflarını gerekli yerlerde değerlendirerek ülkelerin üretimine ve kalkınmalarını pozitif yönde etki etmesiyle sonuçlanabilir" (Oğuzorhan, 2013).

Onuncu Kalkınma Planında (2013), tasarrufların üretken yatırımlara yeterince yönlendirilememesinin temel bir sorun alanı oluşturduğu ifade edilmektedir. "Cari işlemler açığı veren bir ekonomide, üretim kapasitesini ve ihracatı artıracak yatırımlar öncelikli olmalıdır" ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla tasarrufların sadece oransal olarak artmasının sağlanması değil aynı zamanda üretken yatırımlara dönüşmesi de hedef olarak belirlenmiştir. Bu durumda önemli olan ise bunu gerçekleştirecek adımların zamanında atılmasının sağlanmasıdır.

Sürdürülebilir büyüme için önemli olan bir diğer faktörün de, üretim gerçekleştikten sonra bu malların satış aşamasında karşılaşılan zorluklar olduğunu ifade etmiştik. Dolayısıyla Türkiye'de bu zorlukların da giderilmesi gerekmektedir. Rekabet eski zamanlarda olduğu gibi değildir, çünkü ucuz iş gücü ve maliyetlerle rekabet etmek ve sürekliliği sağlamak oldukça zordur. Bunun üstesinden gelebilmek için ise; öncelikle yeni teknoloji üretmeli, bu teknolojiyi kullanabilmek için de işgücünün niteliğinin artırılmasını sağlayacak eğitim uygulamaları yapılmalıdır. Tüm bunların ötesinde yine hem eğitimlerin gerçekleştirilebilmesi hem de yeni teknolojiler bulabilmek ve üretebilmek için bilgi düzeyinin artışı sağlanmalıdır. Bu amaçla Onbirinci Kalkınma Planında (2019), "Kamu yatırım harcamalarında tasarruf sağlamak üzere kamu ihale ve sözleşme süreçleri iyileştirilerek rekabet artırılabilecektir." ifadesi yer almaktadır.

Tasarrufların büyümenin finansmanı ve sürdürülebilirliğine pozitif etki yaratması için oranlarının artırılarak üretken alanlara yönlendirilmesinin yanında bir diğer önemli faktör de, tasarruf oranlarının düşük olmasının nedenlerinden birini oluşturan finansal eğitimin, herkes tarafından ve daha kolay erişilebilir olmasını sayabiliriz. Bunu daha yaygın hale getirmek oldukça önemlidir. Onuncu kalkınma planının bir bölümü de bu amaçlarla yurt içi tasarrufların artırılmasında finansal okur yazarlık ilişkisine yöneliktir. Bu durum planda, "Finansal farkındalığın artırılması ve finansal eğitimin yaygınlaştırılması, yastık altı tasarrufların sisteme çekilmesi, küçük tasarrufların teşvik edilmesi ve korunması, finansal ürün çeşitliliğinin artırılması, tasarrufların uzun vadeli finansal araçlara kaydırılması, özel sektörün finansmanında sermaye piyasalarının kullanılmasının teşvik edilmesi" olarak belirtilmiştir. Benzer şekilde bu hedefleme yönünde çalışmalar devam etmektedir. Bu durum son yayımlanan onbirinci kalkınma planında da:

"Finansal okuryazarlığın artırılması yoluyla hanehalkı ve firmaların tasarruf yapma farkındalığı ve tasarrufların yönlendirileceği finansal araçlara yönelik bilgi düzeyi artırılabilecektir." (38)

"Şirket tasarruflarının artırılmasına yönelik olarak özellikle KOBİ finansal okuryazarlığı artırılabilecektir." (38)

"İlk, orta ve yükseköğretim kurumlarında finansal okuryazarlık eğitimi yaygınlaştırılacak, söz konusu eğitimin, yaygın eğitim kapsamında yetişkinlere de verilmesi sağlanacaktır." (45)

şeklinde farklı maddelerde sıralanarak ifade edilmiştir. Görülmektedir ki finansal okur yazarlık sürdürülebilir büyümenin finansman ayağının çok önemli unsurlarından birini meydana getirmektedir.

Tasarrufların üretken alanlara yönlendirilmesi için öncelikle mevcut tasarrufların finansal sistemin içine çekilmesi gerekmektedir, finansal eğitim bu anlamda çok önemli bir faktördür. Ancak bununla birlikte tasarrufların, finansman sağlayacak şekilde sisteme çekilebilmesine aracılık eden finansal piyasalar da ele alınması gereken bir diğer konudur. Çünkü “finansal piyasalar, özel kesimin tasarrufları için farklı enstrümanlar sunarak tasarrufların finans sistemi içerisine kanalize olmasına yardımcı olmaktadır. Yastık altı tasarrufların finansal sistem içerisinde verimli yatırım alanları arasında dağılımını sağlayan finansal sistem, ulusal tasarruf düzeyinin de artmasını ve büyümenin sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Türkiye’de tasarrufların çoğunun altın, nakit ve döviz şeklinde yastık altında tutulması ve finansal piyasalara yönlendirilmemesi ise tasarruf oranının düşmesine yol açmaktadır” (Karagöl ve Özcan, 2014).

Hem finansal eğitimin hem de finansal piyasaların tasarruflar için bu derece önemli olduğu durumda finansal sistemin derinliği ve araç çeşitliliği de önemlidir. Sistem dışında kalan ve reel etki yaratma konusunda bir anlam ifade etmeyen paranın ancak bununla ilgili hem yaygınlaştırma konusunda eğitim verildiğinde hem de mevcut sistemin güven vermesi açısından büyüklüğü ve yatırımcıya sağlayacağı çeşit sayısı arttığında sisteme çekilmesini sağlamak kolaylaşabilecektir. “Türkiye için finansal sistemde ağırlıklı paya sahip olan bankacılığa ek olarak, özel sektörün tasarruflarını değerlendirmesi için çok sayıda alternatif araçlar sunan sermaye piyasalarının geliştirilmesi önemlidir” (Karagöl ve Özcan, 2014). Çünkü “Finansal aracılık hizmetlerinin iki kanaldan büyümeye katkı sağladığı kabul edilmektedir. Birincisi çeşitli fırsatları değerlendirme imkanı sunmaktadır...Finansal aracılık hizmetlerinin olması risklerin büyük havuzlara yayılmasını sağlarken işlem maliyetlerini de düşürmektedir. İkinci olarak da finansal teknolojideki yeniliklerin asimetrik bilgi sorununu düşürmesidir” (Sever, 2009).

Diğer bir değişken olan kayıt dışılığın azaltılması ve yeni yatırımların yapılmasının teşviki ve sağlanmasıyla birlikte ortaya çıkacak olan büyüme hem sürdürülebilir, hem de finansman sorunu en aza indirilerek gerçekleşmiş olacaktır. Bu nedenle de onbirinci kalkınma planında (2019), “Gelir idaresinin kurumsal kapasitesi artırılarak kayıt dışı ekonomiyle mücadele sürdürülecektir.” şeklinde kayıt dışılıkla mücadelenin devam edeceği belirtilmektedir.

Bu amaçla; istihdam üzerindeki vergi yükleri, kıdem tazminatı ve işsizlik sigortası içindeki işveren payının azaltılması, asgari ücret üzerinde vergi ile ilgili düzenleme, kayıtlı istihdamın artırılması amacıyla kırsal alana yönelik yeni istihdam stratejileri yapılmalıdır. Bunlara ilave olarak aktif istihdam politikaları uygulanmalı, denetimlerin artırılarak, hem yaptırımların hem de uygulanmasının sağlanması gerekmektedir. Kayıt dışılık ile ilgili toplumsal bir bilinç oluşturulması amacıyla, bunun hem bireysel hem de toplumsal zararlarının neler olduğunun anlatılması ve öğretilmesine yönelik uygulamalar yapılmalıdır (Ülgen, 2007).

İç kaynakların yeterli olmadığı durumlarda dış kaynak ihtiyacı doğmaktadır. Dış kaynakların ise sürdürülebilir bir büyüme için portföy yatırımı şeklinde değil doğrudan yatırım şeklinde gelmesi sağlanmalıdır. Bu şekilde hem dış kaynaklar nedeniyle ortaya çıkan risk azaltılmış olur, hem de büyümenin vazgeçilmez faktörlerinden emek için yeni istihdam olanakları da yaratılmış olacaktır. Bununla ilgili olarak Karagöl ve Özcan (2014) yapmış oldukları çalışmalarında, “...bir ekonominin sağlıklı büyümesinde hayati bir öneme sahip olan yatırımların gelişimi, ulusal tasarruflara bağlıdır. Söz konusu tasarruflar yetersiz olduğunda ise, ya yatırımlardan vazgeçmek ya da dış tasarruflara başvurmak gerekmektedir. Dış tasarruf ise yabancı sermayeyi kısa ya da uzun vadeli olarak ülkeye çekmek ya da dış borçlanma yapmak yoluyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, tasarruf düzeyi düşük olan ülkelerin, büyümeden vazgeçmeden yollarına devam etmeleri durumunda dış kaynaklara başvurmaları gerekmektedir. Bu ise, cari işlemler açığının yükselmesine neden olabilmekte ve ekonomiyi dışsal şoklara maruz bırakabilmektedir. İşte Türkiye’de de var olan yüksek düzeydeki tasarruf açığı sorunu nedeni ile yatırımların büyük bir kısmı dış tasarruflar ile finanse edilmektedir” şeklinde ifade etmektedirler.

“Dünya ekonomilerinin büyük bölümü hem gelişmiş, hem de gelişen ülkeler, yeni yatırımlar için uluslararası sermayeye (dış finansmana) ihtiyaç duymaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyüme sürecini sürdürülebilir kılmak ve kalkınma sürecini devam ettirebilmek için yeni yatırımlar yapmak zorundadırlar. Ancak makro ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmek için gerekli olan ulusal tasarruflar yetersiz olabilmektedir. Bu yüzden de yurt dışı tasarruflara (uluslararası sermayeye) ihtiyaç duymaktadırlar. Sonuç olarak ülkenin milli gelirinin, istihdamının ve refah seviyesinin yükselmesi için yatırımların artması gereklidir. Bunu sağlayabilmek için ise ülke içinde yetersiz olan finansal kaynak yerine yabancı tasarruflara, yani uluslararası sermayeye yönelmek zorundadırlar. Gelişmiş ve zengin olan ülkeler ya da diğer bir ifadeyle, tasarruf fazlası veren ülkeler, sahip oldukları atıl fonlara getiri sağlamak ve servetlerinin reel değerlerini korumak arzusundadırlar. Bu yüzden sahip oldukları tasarrufları güvenli ve karlı

fonlara aktarmaktadırlar. Türkiye ekonomisi de eksi tasarruf veren bir ekonomi olduğu için yabancı tasarruflara ihtiyacı olan ülkeler arasında yer almaktadır” (Tezer, 2020).

Ancak dış kaynakların finansman amaçlı kullanıldığı durumlarda hangi çeşidinin kullanıldığı büyük önem arz etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi portföy yatırımı şeklinde değil, doğrudan yatırım şeklinde olması tercih edilmelidir. Türkiye ekonomisinin mevcut durumu başlığı altında belirtildiği gibi, cari işlemler açığının olduğu durumlarda büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında borç yaratmayan dış kaynaklardan yararlanılması da oldukça önemlidir. Çünkü Türkiye sıcak para olarak ifade edilen dış kaynaklar nedeniyle geçmişte ekonomik krizler yaşamıştır. Büyümenin devamlılığının sağlanmasında dış kaynakların kullanımı üzerine yaptığı çalışmasında Görgün (2020) bu durumu çok daha net ifade etmektedir. Çalışmada, “doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, portföy yatırımlarının ise ekonomik büyümeyi negatif etkilediği” sonucuna ulaşmıştır. 1986-2018 dönemini içeren araştırmanın sonucundan hareketle iç kaynakların yetersizliği durumunda dış kaynak olarak doğrudan yabancı yatırımların neden tercih edilmesi gerektiği de bu şekilde doğrulanmış olmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak için yapısal reformlar gerçekleştirilirken bunun finansmanının da nasıl olacağına belirlenmesinde pek çok durumun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Örneğin dış ticaret için, ithalat ve ihracatın hangi para birimleriyle gerçekleştirildiği, yerli paranın diğer paralar karşısındaki değeri, ülkenin mevcut borç stokunun büyüklüğü ve yapısı gibi pek çok değişken bu durumu etkilemektedir.

Örneğin, ABD’de kamu harcamalarının artması ve vergilerin düşürülmesi vaatleri nedeniyle hem enflasyon hem büyüme artmıştır, bu eğilimini sürdürmesi de beklenmektedir. TÜSİAD (2017) Raporunda da belirtildiği gibi “Amerikan Doları’nın değeri küresel para birimlerine karşı güçlü bir şekilde artmaya devam edecektir”. Bu durumun bu şekilde devam edecek olması ise Türkiye için iyi bir gelişme değildir. Türkiye gibi ithalatı dolar cinsinden, ihracatı euro cinsinden olan bir ülkede, daha pahalıya alıp aynı fiyata sattığımız anlamına da gelmektedir. Üretimi gerçekleştirmek için kullanılan, ithal ettiğimiz ara mallarına daha çok ödeme yaparken bunların nihai mal olarak satışında ise beklenenden daha az getiri elde edilmektedir. Dolayısıyla aralarındaki makas açılmaktadır. Bu da büyümenin hem sürdürülebilir olmasının önünde bir engel teşkil etmekte hem de finansmanı ile ilgili problemler ile karşılaşılacağına göstermektedir.

Buradan hareketle, yabancı yatırımlar, spekülasyon amaçlı olabileceği gibi, doğrudan üretim amacıyla da yapılabilmektedirler. Doğrudan yabancı yatırım ile ev sahibi ülkeye sermaye girişi olmaktadır. Bu durum ödemeler bilançosunu da olumlu etkilemektedir. Portföy yatırımı ve dış borç alımı ile de ödemeler bilançosunu olumlu etkileyebilmek mümkündür. Ancak doğrudan yabancı yatırımlar bu iki sermaye geliri aracına göre, istihdam, teknoloji, yeni ara mal, yeni nihai mal, ticaret ve vergi geliri de yaratmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların hem büyümeyi aynı zamanda sürdürülebilirlik için istihdamı da doğrudan etkileyebilmesi için yapılan yatırımın yeni bir yatırım olması ya da yerli firmanın genişletilmesi şeklinde olması gerekmektedir. Bu yatırımların miktarında meydana gelen bir gelişme böylece doğrudan istihdama da yansımaktadır. “Öte yandan, eğer doğrudan yabancı yatırımlar birleşme veya satın alma türündeysen veya bakir bir alanda sıfırdan yapılan bir yatırım (greenfield investment) olsa bile çalışanlarını ev sahibi ülke dışından temin ediyorsa yeni istihdam yaratmaz. Hatta bazı durumlarda ev sahibi ülke çalışanlarının yerine yabancıların alınması veya daha teknoloji yoğun üretime geçilmesi yerli istihdamı azaltabilir...Bu bağlamda doğrudan yabancı yatırımlar, büyümeyi hızlandırıcı bir katalizör olarak ekonomik literatürde yer bulmaya başlamıştır” (Demirel, 2006).

Doğrudan yabancı yatırımların büyümenin sürdürülebilir olması için gerekli yatırımların finansmanını sağlamak üzere olumlu etki yaratması için aynı zamanda yapılan yatırımın yeni bir yatırım olması gerektiğini ifade etmiştik. Benzer şekilde bir diğer seçenek de yerli firmanın genişletilmesi şeklinde doğrudan yabancı yatırımın yapılmasının teşvik edilmesidir. Böylece hem büyüme sağlanmış hem de sürdürülebilirliği için gerekli olan finansman ile birlikte istihdam olanakları da yaratılmış olur. Bunun için de, “Kısa süreli olmayan uzun süreli sıfırdan yatırım yapacak ek iş gücü yaratacak sermayenin girmesi için sıcak paranın kontrol edilmesi gerekir” (Oğuzorhan, 2013).

6. SONUÇ

Büyümenin istikrarsızlık yaratmadan sürdürülebilmesi olarak tanımlanan sürdürülebilir büyüme, tanımından da anlaşıldığı üzere istikrarlı bir ortam gerektirmektedir. Planlı bir ekonominin yaşandığı Türkiye’de büyüme için belirlenen hedeflerin revize edilmesi hem büyümenin sürdürülebilirliğine yönelik şüphelerin oluşmasına hem de belirsiz bir ekonomik ortamın meydana gelmesine neden olmaktadır. Belirsizlik ortamında ekonomik karar birimleri tüketimlerini öteleme ve tasarruf etme eğiliminde olmakla beraber bu durum büyümeyi

olumsuz etkilemektedir. Çünkü böyle bir ortamda yatırım yapacak olanlar bu yatırımlarını erteleme eğiliminde olacaklardır. Buna ilave olarak belirsizlik ortamında yapılan tasarruflar Türkiye’de (hem bu belirsizliğin yaşanması hem de finansal sistem hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olunmaması nedenleriyle) yastık altı olarak ifade edilen finansal sistemin dışında muhafaza edilmektedir. Bu haliyle de reel sektöre bir getirisi olmamaktadır. Yapılan planlarda revize işleminin gerçekleştiği bir ortamda makro ekonomik istikrarın olmadığı da açıkça ortadadır.

Öncelikli olan, sürdürülebilir bir büyüme için mevcut ekonomik şartların neler olduğunun net şekilde ortaya konması ve yapılabilecek politika önermelerinin belirlenmesidir. Türkiye’de gerçekleşen ekonomik büyüme hem dış finansmana hem de dış ticarete büyük oranda bağlıdır. Gelişmekte olan ülke sınıfında yer almakta ve halen sermaye malı ithalatçısı konumunda bulunmakta olan Türkiye; bu açıdan değerlendirildiğinde de üretim süreci sadece finansman açısından değil aynı zamanda makine ve teknoloji açısından da dışa bağımlılığını devam ettirmektedir. Yüceol’un (2014) da ifade ettiği gibi “ekonomik büyüme ithalatla, dış finansmanla (sıcak para) gerçekleşmektedir”.

Sürdürülebilir bir büyüme için bunun finansmanının iyi planlanması ve bu finansmanın kesintiye uğraması ile oluşabilecek risklerin mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Öncelikle ulusal tasarrufların artması, mevcut tasarrufların ise ilk aşamada üretken alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için de hem faiz oranlarının iyi belirlenmesi hem de kayıt dışılıkla mücadele edilmesi gerekmektedir. Ekonominin yapısından kaynaklı kırımları ve riskleri yok etme amaçlı reformlar yapılmalı, vergi kayıpları önlenmeli gerekli düzenlemeler bu yönde yapılmalı ve denetim mekanizmaları daha etkin şekilde kullanılmalıdır.

Tasarruflar bir bütün olarak ele alınırsa bir ülkenin parasal ihtiyacının önemli bir kısmını sağlayabilecek bir kaynaktır. Bu nedenle öncelikle düşük olan tasarruf oranlarının artırılması sürdürülebilir bir büyümenin finansmanı açısından önem taşımaktadır. Sonrasında ise bu yapılan tasarrufların gerekli finansal eğitimlerin sağlanarak finansal piyasalara ve aracı kurumlara yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Finansal sistem içinde tutulan tasarruflar ile büyüme için gerekli yatırımların finansmanının önemli bir kısmı sağlanmaktadır. Büyüme için gerekli üretim ve dolayısıyla yeni yatırımların yapılmasını sağlayacak şekilde sistem içine çekilen bu tasarruflar öncelikle verimliliği yüksek alanlara yönlendirilmelidir. Böylece hem büyüme rakamlarında istikrarsızlık yaşanmaz, hem finansmanında yabancı sermayeye olan bağımlılık azalır hem de ülke içinde yine büyümenin vazgeçilmez olan emek faktörüne yeni istihdam olanakları da yaratılmış olur.

Türkiye’de daha yüksek refah seviyesine ulaşılabilmesi, kişi başına düşen gelirin artırılabilmesinde ve kalkınmanın da gerçekleştirilebilmesi için istikrarlı, sürdürülebilir ve daha yüksek oranlarda bir büyüme gerekmektedir. Bunun yapılabilmesi de finansmanının öncelikle iç kaynaklar yoluyla karşılanması demektir. “Sonuç olarak, yurt içi tasarrufları arttırmadan Türkiye’nin gelecekteki büyümesinin finanse edilemeyeceği bir gerçek. Toplumun her kesiminin buna yapacağı katkı kuşkusuz ülkemizin ileriki dönemlerindeki refah seviyesini doğrudan etkileyecektir” (Oğuzorhan, 2013). Tasarruf oranlarının artırılmasını sağlayacak uygulamalara ağırlık verilmeli, dış kaynaklara bağımlılık azaltılmalıdır. Böylece büyümenin istikrarlı olmasını engelleyebilecek finansal riskler de en aza indirilmiş olacaktır.

Türkiye’nin geliştirmekte olan bir ülke olarak büyümesini sürdürebilmesi ve son dönemde daha da kapsamlı ifade edilen haliyle sosyal kalkınmasını sağlayabilmesi için yapması gereken uygulamaların neler olduğu aslında son iki kalkınma planlarında da açıkça ifade edilmektedir. “Ülkemizin kalkınma sürecinin başarıyla devam etmesi için büyümenin yüksek oranda, istikrarlı ve sürdürülebilir bir yapıda sağlanması, tasarruf oranlarının artırılarak yatırımların ve büyümenin finansmanında dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelere kıyasla düşük tasarruf oranlarına sahip ülkemizin yurtiçi tasarruf oranlarını artırması, kendi potansiyelini daha fazla harekete geçirmesine imkân tanıyacaktır” (Onuncu Kalkınma Planı, 2013).

Benzer şekilde Onbirinci Kalkınma Planında temel hedef ve amaçlara yönelik olarak, “...ülkemizin istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ile rekabet gücünün ve refah seviyesinin artırılması öngörülmektedir. Kamunun güçlü desteği ve özel sektörün öncülüğünde sermaye birikimi ve sanayileşme süreci hızlandırılacak; her alanda verimlilik artırılacak, yurtiçi tasarrufların ve üretken yatırımların düzeyi yükseltilecek; üretim süreçlerinin ihracata dönük, yenilikçi ve ithalat bağımlılığı azalmış bir yapıya dönüşmesi sağlanacaktır.” (2019) ifadesi yer almaktadır.

Eğer yapılacak yatırımlar dış kaynak ile finanse edilecekse bunların da doğrudan yatırım olması büyümenin hem sürdürülebilir olmasını hem de portföy yatırımlarından kaynaklanabilecek risklerin en aza indirilmesini sağlayacaktır. Çünkü yatırımların finansmanında kesintinin ya da aksamanın yaşanması büyümenin de

aksamasına sebep olacaktır. Dolayısıyla özellikle ulusal tasarrufların istikrarlı ve yüksek düzeyde olması büyümenin sürdürülebilir olmasının ve finansmanında da sorun yaşanmamasının temel koşullardan biridir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. (2005, 09 01). Sürdürülebilir Büyüme. (N. A. Tekinay, Röportaj Yapan)
- Aksoy, Ş. (2016, 01 08). *Sürdürülebilir Büyüme Üzerine Değerlendirme*. 04 27, 2017 tarihinde <http://www.iktisadi.org/surdurulebilir-buyume-uzerine-degerlendirme.html> adresinden alındı
- Arslan, H. B. (2009). 'Kriz-Büyüme-İstihdam' Üçgeninde 1994 ve 2001 Krizleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 31-42.
- Aslan, Ö. F. (2016). Türkiye'de Kadın İstihdamının OECD Ülkeleri ile Karşılaştırılması. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi Yıl 3 Sayı 8*, 76-83.
- Atay, E. (2020). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1961-2015). *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eylül 2020 • Cilt: 3/2: , 305-326*.
- Demirel, O. (2006). Yüksek Lisans Tezi. *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme Etkileri ve Türkiye Uygulaması*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dünya Bankası, O. (tarih yok). *Ulusal Hesaplar Veri Dosyası*. 02 26, 2017 tarihinde api.worldbank.org/v2/tr/country/tur?downloadformat=excel adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2012, 11 13). *Kendime Yazılar*. 12 25, 2016 tarihinde Türkiye'nin Sürdürülebilir Büyüme Potansiyeli: <http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/turkiyenin-surdurulebilir-buyume.html> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2017, 04 19). *Kendime Yazılar*. 04 24, 2017 tarihinde Dünya ve Türkiye'nin Ekonomik Görünümü: <http://www.mahfiegilmez.com/2017/04/dunyann-ekonomik-gorunumu-asagdadunyann.html#more> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2018, 05 03). *Kendime Yazılar*. Ne kadar Açık O Kadar Büyüme Modelinin Sonuna Doğru: <https://www.mahfiegilmez.com/2018/05/ne-kadar-ack-o-kadar-buyume-modelinin.html> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2020, 12 15). *Kendime Yazılar*. Ekonomik Büyümenin İşleyiş Mekanizması: <https://www.mahfiegilmez.com/2020/12/ekonomik-buyumenin-isleyis-mekanizmas.html> adresinden alındı
- Gökçe, C., & Erol, M. (2020). Türkiye'de Tasarruf Açığı ve Enerji Açığının Ekonomik Büyüme İle İlişkisi: Nedensellik Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 64*, 102-122.
- Görgün, M. R. (2020). Kalkınmanın finansmanında yabancı sermaye hareketleri ve dış borç büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 11 (2)*, 530-546.
- Karagöl, E. T., & Özcan, B. (2014). *Sürdürülebilir Büyüme için Tasarruf*. İstanbul: SETA.
- OECD, R. (2016, 12 12). *OECD Home Page*. 01 12, 2017 tarihinde <http://www.oecd.org/dev/perspectives-on-global-development-22224475.htm> adresinden alındı
- Oğuzorhan, V. (2013, 05 27). *Tasarrufun Önemi ve Türkiye'de Tasarruflar Nasıl Arttırılabilir?* 05 2017, 01 tarihinde Paranomist: <http://www.paranomist.com/tasarrufun-onemi-ve-turkiyede-tasarruflar-nasil-arttirilabilir.html> adresinden alındı
- Onbirinci Kalkınma, P. (2019). *Planlar ve Programlar*. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> adresinden alındı
- Onuncu Kalkınma, P. (2013). *Planlar ve Programlar*. 01 16, 2017 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%20C4%B1nma%20Plan%20C4%B1.pdf> adresinden alındı
- Örnek, İ. (2008). Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 199-217.
- Program, 2.-2. O. (2016, 01 11). *Planlar ve Programlar*. 01 12, 2017 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı: [http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Duyuru%20ve%20Haberler/Attachments/755/Orta%20Vadeli%20Program%20\(2016-2018\).pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Duyuru%20ve%20Haberler/Attachments/755/Orta%20Vadeli%20Program%20(2016-2018).pdf) adresinden alındı
- Sever, E. (2009). *Finans, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- SGK. (tarih yok). *Kayıtdışı İstihdam Oranları*. 01 18, 2017 tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumu: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari adresinden alındı
- Teyyare, E. (2018). OECD Ülkelerinde Kayıtdışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi Cilt 14 Sayı 1*.
- Tezer, H. (2020). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Makroekonomik Etkisinin İncelenmesi (2008-2018). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2), 831-859.
- Turan, Z. (2011). Sıcak Para Akımlarının Ekonomik Krizler Üzerindeki Etkisi. *Mevzuat Dergisi*, Sayı:165.
- TÜİK. (2018, 02 21). *Nüfus Projeksiyonları (30567)*. 03 15, 2016 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30567> adresinden alındı
- TÜİK. (2020, 12 10). *33793 Haber Bülteni İşgücü İstatistikleri*. 05 12, 2017 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=33793> adresinden alındı
- TÜİK. (2020, 11 10). *Haber Bülteni İşgücü İstatistiği (33792)*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İsgucu-Istatistikleri-Agustos-2020-33792> adresinden alındı
- TÜSİAD. (2017, Ocak). 11 22, 2016 tarihinde TÜSİAD Yayınları: <file:///C:/Users/CHRISTOS%20TEAZIS/Downloads/ekonomi-raporu.pdf> adresinden alındı
- Uras, G. (2017, 02 09). *Ekonomi*. 04 14, 2017 tarihinde Sanayi Üretimini Arttırmak Şart: <http://m.milliyet.com.tr/yazarlar/gungor-uras/sanayi-uretimini-artirmak-sart-2392867/> adresinden alındı
- Ülgen, S. (2007). *TÜİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:8*. 03 01, 2016 tarihinde Kayıtdışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme: AB Yolunda Değerlendirme ve Çözüm Önerileri: www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/SinanUlgen_KayitdisiEkonomi.pdf adresinden alındı
- Ünsal, E. (2009). *Makroiktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Yüceol, H. M. (2014). 03 15, 2014 tarihinde Türkiye Ekonomisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme 2014 Yılı ve Sonrası: <http://www.toprak.isveren.org.tr/2014-103-huseyinyuceol.pdf> adresinden alındı